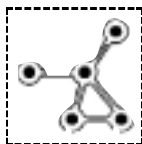

A verbális szövegek kreatív megközelítése szövegtani keretben

II. rész

A kreatív szövegmegközelítés fő kérdéseinek tárgyalását elkezdő előző részben egyrészt e szövegmegközelítési mód céljával és típusaival foglalkoztunk, másrészt gyakorlatokat mutatunk be a szöveg fizikai megjelenítési formája és formai felépítése elemzésének előkészítéséhez. Az itt következő részben a jelentéstani felépítés, a szövegben az elemző feltételezése szerint kifejezésre jutó 'világdarab', valamint a szövegrokonság elemzéséhez elkészíthető gyakorlatokkal kapcsolatos kérdéseket tárgyalunk.

A NYELVI JELENTÉSTANI FELÉPÍTÉS

Egy adott fizikai nyelvi tárgy fizikai és nyelvi megformáltságához rendelhető (annak tipográfiai, illetőleg prozódiai, metrikai-ritmikai, valamint legtágabb értelemben vett szintaktikai formai minősítésével összhangban álló) jelentéstani minősítés, illetőleg annak leírása.

1. kérdés: Melyek azok a szempontok, amelyeket egy verbális szöveg fizikai hordozójához rendelhető nyelvi jelentéstani felépítés vizsgálatánál figyelembe kell vennünk?

P. S. J.: A verbális szöveg mint komplex jel fizikai hordozójához rendelhető nyelvi jelentéstani felépítés főbb alkotóelemei a következők:

- a) a szavak milyensége és a szókapcsolatok lexikai összetétele;
- b) a hasonlatok és költői képek lexikai megformáltsága;
- c) annak a szerepnek a jellege, amelyet a 'költői én' vagy a narrátor az adott szövegben játszik; valamint
- d) az adott szövegben alkalmazott igeidők.

Ezek közül itt csupán az utolsó kettőhöz kívánok egy-egy magyarázó megjegyzést fűzni:

– a 'költői én' olykor mint vallomástevő, olykor mint önmegszólító (vagy mint egy tőle valóban különböző 'másik'-hoz beszélő), máskor mint elbeszélő vagy leíró jelenik meg a költeményben; a narrátor szerepét játszhatja egy 'mindentudó elbeszélő' éppen úgy, mint egy-egy adott szövegbeli cselekvés vagy történés valamelyik szereplője;

– ami az igeidőket illeti, jelentéshordozó az a tény is, hogy egy szóban forgó esemény mint a múltban megtörtént, mint a jelenben végbemenő, vagy mint a jövőben bekövetkező kerül bemutatásra. (1)

A nyelvi jelentéstani felépítés mind a négy említett alkotóeleme egyaránt függhet egy adott szövegtípustól, egy adott szerzőtől, egy adott kor(stílus)tól, vagy akár egyszerre mindháromtól is.

Rendszerbe foglalható ismeretekkel ezeknek az alkotóelemeknek egyikére vonatkozóan sem rendelkezünk. Többé-kevésbé *konvencionálisnak* mondható ismereteket birtok-

lunk arra vonatkozóan, hogy egy-egy (időben és térben lehatárolt) szociokulturális kontextusban milyen szavak és/vagy szókapcsolatok tekinthetők köznapiaknak, illetőleg egy-egy kommunikációtípusra vagy kommunikáció-szituációra jellemzőeknek.

A nyelvi jelentéstani felépítéssel kapcsolatban az analitikus elemzést megelőző kreatív megközelítés gyakorlatainak az a célja, hogy a gyakorlatok végzői kreatív módon foglalkozzanak egy adott szöveg *lokális* és *globális* összefüggősége (kohéziója) megváltoztatásának lehetőségeivel, valamint hogy ennek során megpróbálják feltárni, milyen ismeretekkel rendelkezik egy-egy adott személy vagy elemző közösség a fent felsorolt alkotóelemekre vonatkozóan.

B. ZS.: Az itt következő első gyakorlatleírást *Áprily Lajos Tél integet* című versére vonatkoztatjuk. Ennek a versnek a fizikai megjelenési formája az *Áprily Lajos összegyűjtött versei és drámái* (Magvető Kiadó, Bp. 1985) című kötetben a következő (lásd itt **Ve/11**):

Ve/11 *Áprily Lajos: Tél integet*

Hajnalban deret hint az égi kék. Eltűntetek már, mókusok, pelék?	Szıklás, védő odut, hol alhatom, hol nem tudom: van háború s atom.
Befogadott-e régi odvatok? Dióimtól szörnyen meghízátok.	Aludnám, míg indul a hó-zene, éber patakszó felébresztene,
Vajjon szigorú lesz-e teletek? Szeretnék elaludni veletek.	a betömött odut kibontanám, kilépnék és új nap ragyogna rám.
Csak lenék barlangot, mely befogad, hogy zsidbadásba öljem gondomat.	

A gyakorlat céljára – amelynek elvégzésével itt arra lehetünk kíváncsiak, hogy a tanulók egy hiányossá tett szöveg kiegészítésekor milyen módon képesek a lineáris és a globális kohéziót megteremtteni – a következő szövegformát adhatjuk a kezükbe (lásd **Ve/11:0**):

Ve/11:0	„Hajnalban (...) hint az égi kék. Eltűntetek már, mókusok, (...)? (...) régi odvatok? Dióimtól (...) meghízátok. Vajjon szigorú lesz-e (...)? Szeretnék (...) veletek. Csak lenék (...), mely befogad, hogy (...) öljem gondomat.	(...), védő odut, hol alhatom, hol nem tudom: van háború s (...) (...), míg indul a hó-zene, éber (...) felébresztene, a (...) odut kibontanám, kilépnék és (...) nap ragyogna rám.”
----------------	--	---

A *feladatot* a következő módon fogalmazhatjuk meg:

A kézhez kapott szöveg egy olyan vers hiányossá tett változata, amelyben minden verssor szótagszáma tíz.

a) Az egyes sorokban üresen hagyott helyeket próbáljátok meg kitölteni úgy, hogy eredményül egy számotokra elfogadható versszöveget kapjatok. (Kitöltéskor ügyeljetek a verssorok szótagszámára!)

b) Fogalmazzatok meg, hogy a 4. versszakban kihagyott helyek kitöltésekor a számotokra elfogadhatónak tartott nyelvi kifejezés megválasztását milyen megfontolások alapján végzetétek!

A teljes gyakorlat megoldásának szemléltetéséül itt 15 tanulónak a b) kérdésre adott válaszait (lásd *1. táblázat*), 2 tanuló teljes kiegészített szövegét (lásd **Ve/11-4** és **Ve/11-9**,

eredeti	barlangot	zsibbadásba
1.	<i>faodut</i>	<i>boldogságba</i>
2.	<i>világot</i>	<i>munkáimba</i>
3.	<i>bánatosan</i>	<i>lelnék</i>
4.	<i>házikót</i>	<i>viseljem</i>
5.	<i>barlangot</i>	<i>álommal</i>
6.	<i>valamit</i>	<i>fojtogatva</i>
7.	<i>barlangot</i>	<i>valamibe</i>
8.	<i>odura</i>	<i>fojtogatva</i>
9.	<i>barátot</i>	<i>nevetgélve</i>
10.	<i>országot</i>	<i>bánatomba</i>
11.	<i>otthonra</i>	<i>melegségbe</i>
12.	<i>faodut</i>	<i>fojtogatva</i>
13.	<i>odura</i>	<i>melegségben</i>
14.	<i>hajlékot</i>	<i>megnyugodva</i>
15.	<i>otthont</i>	<i>ott</i>

1. táblázat

illetve az azokhoz készített indoklásukat ismertetem. (2)

Ve/11-4 „Hajnalban *havat* hint az égi kék.
Eltűntetek már, mókusok, *lepkék?*

Elvékonyodott régi odvatok?
Dióimtól *ugye* meghíztatok.

Vajjon szigorú lesz-e *teletek?*
Szeretnék *elaludni* veletek.

Csak lennék *házikót*, mely befogad,
gad,

hogy *viseljem* öljem gondomat.

Találj, védő odut, hol alhatom,
hol nem tudom: van háború s *atom*.

Odumban, míg indul a hó-zene,
éber *álmomból* felébresztene,

„Az első sorban megnéztem a szótagszámot. az előző szövegrészből ítélve egy »lakóhelyet« kellett keresnem. Mivel az »odut« szó csak 2 szótag, így a házikót választottam. A második sorban ellentétet éreztem, ezért írtam az öljem-hez a viseljem-et.”

a *hóval* telt odut kibontanám,
kilépnék és a nap ragyogna rám”

Ve/11-9 „Hajnalban *havat* hint az égi kék.
Eltűntetek már, mókusok, *cinkék?*

Telehordátok régi odvatok?
Dióimtól *régen* meghíztatok.

Vajjon szigorú lesz-e *teletek?*
Szeretnék *melegedni* veletek.

Csak lennék *barátot*, mely befo-

gad, hogy *nevetgélve* öljem gondomat.

Házat, védő odut, hol alhatom,
hol nem tudom: van háború s *atom*.

Szunnyadnék, míg indul a hó-zene,
éber *madárka* felébresztene,

„Az embernek, hogy megoldja fojtogató problémáit, szüksége van egy barátira, aki segít neki ebben. A nevetgélés gondtalanságot, felejtést hoz, ezzel meg lehet »ölni« a gondokat.”

a *barlangi* odut kibontanám,
kilépnék és *új* nap ragyogna rám.”

Úgy vélem, hogy az itt csak részleteiben bemutatottakkal is sikerült érzékeltetnem, mennyi ismeretet idéz fel és mozgósít a tanulóknál egy-egy ilyen gyakorlat. A tanulók többsége, amellet, hogy igyekezett figyelni a formai elemekre (szótagszám, rím), képes volt arra is, hogy mind a lokális, mind a globális kohéziót kielégítő kifejezésekkel pró-

bálkózzon. Említésre méltónak tartom azt is, hogy, noha magyarázatot csak egy versszak kiegészítéséhez kértünk, a tanulók – ’helyreállított’ versük egészére vonatkozó, egyéni (nem egy esetben szimbolikus) értelmezéseiket is felvillantották.

Egy másik típusú gyakorlat például *Weöres Sándor Sivatag* című versére vonatkoztható. Ennek a versnek a fizikai megjelenési formája Weöres Sándor *A sebzett föld éneke* (Magvető Könyvkiadó, Bp. 1989) című kötetében a következő (lásd itt **Ve/12**):

Ve/12: *Weöres Sándor: Sivatag*

Életed sivatag
haláloed a sivatag széle
és örökösöd
a sivatagban ül tevére

Életed sivatag
haláloed a sivatag széle
és aki a helyedbe lép
a sivatagot örökli

Életed sivatag
haláloed forrás
és jajj annak ki helyedbe lép

Ehhez a gyakorlathoz – melynek elvégzésével arra lehetünk kíváncsiak, hogy a tanulók a hiányossá tett szöveg kiegészítését követően képesek-e annak megállapítására, hogy különböző személyekre utaló birtokos személyragok szövegbe illesztése milyen változásokat eredményez(het) a vers jelentésében – az alábbi szövegformát adhatjuk a kezükbe (lásd **Ve/12:0**):

Ve/12:0 „Élet(...) sivatag
halál(...) a sivatag széle
és örökös(...)
a sivatagban ül tevére

Élet(...) sivatag
halál(...) a sivatag széle
és aki a hely(...)be lép
a sivatagot örökli

Élet(...) sivatag
halál(...) forrás
és jajj annak ki hely(...)be lép

A *feladatot* a következő módon fogalmazhatjuk meg:

A fenti szöveg egy olyan eredeti vers átalakított változata, amelyből valamennyi birtokos személyragot töröltünk.

a) Egészítsd ki az üresen hagyott helyeket az általad megfelelőnek tartott, lehetséges birtokos személyragokkal!

b) Fogalmazd meg, hogy különböző birtokos személyragok alkalmazása milyen következménnyel jár a vers jelentésére!

RELÁTUM-IMÁGO

Egy olyan (valóságos vagy képzelt) *világdarabnak* elménkben létrejött képe, amely világdarab – az általunk létrehozott nyelvi jelentéstani minősítéssel összhangban álló feltételezésünk szerint – egy adott fizikai nyelvi tárgyban (egy verbális szöveg adott fizikai hordozójában) kifejezésre jut.

2. kérdés: *Melyek azok a szempontok, amelyeket egy verbális szöveg fizikai hordozójához rendelhető (valóságos vagy képzelt) világdarab vizsgálatánál figyelembe kell venni?*

P. S. J.: A verbális szöveg mint komplex jel fizikai hordozójához rendelhető *világdarab* mentális létrehozásában – többek között – a következő tényezők játszanak jelentős szerepet:

a) a verssorokban, illetőleg szövegmondatokban kifejezésre jutó 'világdarab-alkotóelemek' bemutatásának (egymáshoz-illesztésének) sorrendi egymásutánja;

b) a versszakokban, illetőleg bekezdésekben kifejezésre jutó 'világdarab-alkotóelemek' bemutatásának (egymáshoz-illesztésének) sorrendi egymásutánja;

c) a bemutatás hiányossága, illetőleg csupán jelzésszerűsége;

d) a szöveg címének és az adott címmel megjelölt szövegrésznek a viszonya.

Az első három tényezővel kapcsolatban a világra és a szövegtípusokra vonatkozó ismereteink játszanak döntő szerepet; a negyedikkel kapcsolatban a szövegtípusokra vonatkozó ismereteink a meghatározók. *Rendszerbe foglalható ismeretekről* legfeljebb a címadásra vonatkozóan rendelkezünk, s ezek az ismeretek is csupán tipológiai jellegűek. Ezek alapján tudjuk, hogy vannak:

1. közvetlenül a szövegből származó (idézet jellegű) címek (a szöveg valamely sora, vagy a szöveg valamely más jellegű összetevője);

2. tematikusan jelölő címek;

3. a szöveg kompozíciójára (is) utaló címek;

4. műfajára általánosan utaló címek stb.

A fizikai hordozóhoz rendelt világdarabbal kapcsolatban az analitikus elemzést megelőző kreatív megközelítési gyakorlatoknak az a célja, hogy a gyakorlatok végzői kreatív módon foglalkozzanak egy adott szöveg *lokális* és *globális* összefüggősége (kohéziója) és a hozzárendelhető világdarab összefüggősége (a szöveg koherenciája) megváltoztatásának lehetőségeivel, valamint hogy ennek során megpróbálják feltárni, milyen ismeretekkel rendelkezik egy-egy adott személy vagy elemző közösség a világdarabok bemutatása fent felsorolt tényezőire vonatkozóan.

B. ZS.: Az itt bemutatott első gyakorlatleírást *Kálnoky László Egyszerű fejfa* című versére vonatkoztatjuk. Ennek a versnek a fizikai megjelenési formája *Kálnoky László Összegyűjtött versek* (Magvető Könyvkiadó, Bp. 1981) című kötetében a következő (lásd **Ve/13**):

Ve/13 *Kálnoky László: Egyszerű fejfa*

Anyám emlékére

Arc, mit tükrözött a tiszta tenger,
szétronsolt a hullám, nem felelsz.

Dallam, emberi ajkak lakója,
házaat elhagytad, nem felelsz.

Mondat, mit a föld porába róttak,
elmosott a zápor, nem felelsz.

Kör, mit madár irt a levegőbe,
az a madár elszállt, nem felelsz.

Láthatatlan lettél, néma lettél,
mint aki sosem volt, nem felelsz.

A gyakorlat céljára – amelynek elvégeztetésével itt arra lehetünk kíváncsiak, hogy a tanulók önállóan tekinthető szövegrészek között milyen kohezív és koherencia össze-

Ve/13-0

2	Arc, mit tükrözött a tiszta tenger, szétroncsolt a hullám, nem felelsz.
9	Dallam, emberi ajkak lakója, házadat elhagytad, nem felelsz.
A	Mondat, mit a föld porába róttak, elmosott a zápor, nem felelsz.
K	Kör, mit madár irt a levegőbe, az a madár elszállt, nem felelsz.
7	Láthatatlan lettél, néma lettél, mint aki sosem volt, nem felelsz.

függéseket tudnak felfedezni – a következő – külön-külön papírszeletekre irt és összekevert – szövegformát adhatjuk a kezükbe:

A feladatot a következő módon fogalmazhatjuk meg:

A kézhez kapott papírszeleteken egy vers versszakait olvashatod.

a) Kísérelj meg ezekből a versszakokból egy olyan verset összerakni, amelyet a magad számára leginkább elfogadhatónak tartasz! (Megoldásodat az egyes versszakok előtt álló betű- és számjelekkel közöld!)

b) Indokold meg a választott sorrendet!

Az alábbi táblázat 14 tanuló megoldását tartalmazza: a táblázat fejlécében a tanulók

T	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
2	K	K	K	2	2	K	K	7	A	A	A	K	K	K
9	2	A	9	A	A	2	9	2	2	2	K	A	A	A
A	9	9	A	9	K	A	A	9	7	K	2	2	9	9
K	A	2	2	K	9	9	2	A	9	9	9	9	2	2
7	7	7	7	7	7	7	7	K	K	7	7	7	7	7

2. táblázat

sorszámát, „T”-vel jelzett (első) függőleges oszlopa a versszakok eredeti sorrendjének betű- és számjelét, többi oszlopa a 14 tanuló megoldását (lásd 2. táblázat). (4)

A gyakorlat a) feladatának megoldásával kapcsolatban megjegyzésre méltónak tartom, hogy

– a 14 tanuló 11 különböző sorrendet hozott létre;

– záróversszakul szinte minden tanuló az eredeti vers sorrendjével megegyező versszakot jelölte meg;

– a 3-as, 4-es és 7-es sorszámú tanulók versszakosrendjének megválasztása megegyezik az eredeti mű azonos versszakainak sorrendjével.

A b) feladat megoldását itt négy tanuló (lásd 1-es, 2-es, 7-es, 12-es) indoklásának közlésével szemléltetem.

1 „A K, 2, 9, A, 7 sorrend nekem azért tetszik, mert az arc, dallam, mondat egymást fokozza, egyre inkább az eltűnést fejezi ki. Először eltűnik az arc, tehát nem látom, majd a dallam, tehát nem hallok a hangját, végül a mondat is eltűnik, vagyis már írásos emlék sincs. Ezután így logikusan következik a 7-es jelzésű részlet.”

2 „A K, A, 9, 2, 7 sorrendet azért választottam, mivel szerintem a költő a lány, finom dolgoktól: mint a madár elszállása, a csendes zápor, egy ház elhagyása – jut el fokról fokra a tenger hulláma-

inak roncsolásáig egy olyan fokra, amelyet már nem érdemes fokozni. Az utolsó versszak pedig az egész összegzése.”

7 „Azért a K, 9, A, 2, 7 sorrendet választottam, mert a téma az embertől távolabb eső dolgoktól jut el a közelebbi dolgokig, majd eltávolodik. A 2 és 7 azért kapcsolódik, mert a 7-ben a költő egy személyhez beszél, s a személyhez az arc áll a legközelebb.”

12 „Abból indultam ki, hogy a 7 biztos az utolsó, mert abban nincs semmi konkrét tárgy. A további rendezésben az utolsó versszak első sora segített; biztos voltam benne, hogy az 1. és 2. versszakba szemmel látható dolgoknak kell kerülniük. A további sorrendet azért választottam, mert így fokozatosan szűkül a kör. Eg, levegő, az ember kívülről, az ember lelke.”

A relátummal kapcsolatos gyakorlatok közé sorolható a címadás is. Jóllehet, ez valamennyi kreatív-produktív gyakorlattal kapcsolatban kérhető, a relátum esetében különleges jelentőséggel bír. A címek ugyanis olyan ’elvárásokat’ kelthetnek, amelyek sajátos perspektívába helyezhetik az adott szövegben feltételezhetően kifejezésre jutó ’valóságdarabot’.” (3)

ADOTT SZÖVEG ÁLTAL IDÉZETT MÁS SZÖVEGEK

„Más szöveg(ek)et idéző szöveg”-nek nevezzük egyrészt azokat a szövegeket, amelyek különleges formája vagy sajátos tematikája más hasonló módon különleges formájú, illetőleg sajátos tematikájú szövegre emlékeztet, másrészt azokat, amelyek (hivatkozással vagy anélkül) más szövegekből idéznek bizonyos részeket, meghagyva az idézett részeket eredeti nyelvi megfogalmazásukban, vagy enyhén megváltoztatva azokat. (Az idéző szöveg és az általa idézett szövegek közötti kapcsolatok ’intertextuális kapcsolatok’-nak szokás nevezni.)

3. kérdés: *Melyek azok a szempontok, amelyek egy verbális szövegből és a vele intertextuális kapcsolatba hozható szövegekből létrejövő szövegcsaládok vizsgálatánál figyelembe kell venni?*

P. S. J.: Egy verbális szöveg szövegalkotó tényezőinek elemzésénél, ahogy láttuk, grammatikai, szövegnyelvészeti, szövegtani és poétikai-retorikai-stilisztikai, valamint (általános értelemben véve) a világra vonatkozó ismeretek játszanak szerepet. Valamennyi felsorolt ismerettípus esetén elemzési eredményeink háttérül egyrészt a *rendszerbe foglalható*, másrészt a rendszerbe ugyan nem foglalható, de egy-egy szociokulturális kontextuson belül többé-kevésbé *konvencionizálódott* ismeretek játszanak szerepet. Ezen ismeretek és az elemzendő szöveg fizikai megjelenési formája interakciójának eredményeként jön létre elemzési eredményként a vizsgált szöveg megformáltságának a leírása.

Ami a *konvencionizálódott*nak tekinthető ismereteket illeti, azoknak a tartományán belül az elemzendő szöveghez ’legközelebb’ áll az az ismerethalmaz, amely az adott szöveg szerzőjének más műveire, illetőleg az adott szöveggel ilyen vagy olyan szempontból ’rokonítható’ ’idegen’ szövegekre vonatkozik. Voltaképpen ’intertextuális ismeret’-nek nevezhetjük az ehhez a halmazhoz tartozó mindkét ismerettípus körébe tartozó ismereteket, ha mindjárt az egyik elsősorban ’szerző’-, a másik elsősorban ’mű’-irányultságú is.

Az intertextualitásra vonatkozóan rendszerbe foglalt ismeretekről legfeljebb csak az egyes szaktudományok különféle szövegcsaládjain belül beszélhetünk. Az irodalmi szövegekkel kapcsolatban az intertextuális ismeretek elsajátításának egyetlen alapja az ’olvasottság’; intertextuális irodalmi ismereteink mennyisége és minősége egyrészt olvasmányaink mennyiségétől és minőségétől függ, másrészt attól, hogy rendelkezünk-e az ezeknek az ismereteknek a feltárását és megőrzését biztosítani tudó stratégiákkal.

Az irodalmi intertextualitással kapcsolatos kreatív gyakorlatok célja egyrészt annak a technikának a gyakorlása, amelynek alkalmazásával *idézett szövegeket* fel tudunk tárn

megadott *idéző szöveg* alapján, másrészt azé a technikáé, amelynek alkalmazásával *idéző szövegeket* létre tudunk hozni megadott *idézendő szövegek* alapján.

B. ZS.: Az *idézett szövegek* feltárása *idéző szövegek* alapján, voltaképpen nem olyan értelemben kreatív gyakorlat, mint amilyen értelemben azt a szakkifejezést mi használjuk. Ennek a feltáró műveletnek az elvégzéséhez egyrészt kellő olvasottság, másrészt a különféle 'szövegkonkordanciai kompozíció-stratégiák' ismerete szükséges.

Kreatív-produktív műveletnek tekintendők viszont ezzel szemben például azok a műveletek, amelyek végrehajtása során *idéző szövegeket* hozhatunk létre megadott *idézendő szövegek* alapján. Erre mutatok be itt két példát, éspedig olyanokat, amelyekben a létrehozott 'idéző szöveg' *teljes egészében* az idézendő szövegekből vett tartalmi és/vagy formai elemekből építkezik.

Első gyakorlatként tekintünk idézendő szövegeknek a **Ve/a**-val és **Ve/b**-vel jelzett fizikai megjelenésű formával rendelkezőket.

Ve/a	<i>Somlyó György: Tiszta költészet</i>	Ve/b	<i>Kányádi Sándor: Rövid könyörgés kettőtört hajón</i>
	A tavon egy hatyú a fényben A fényben a tavon egy hatyú Egy hatyú a fényben a tavon A tavon a fényben egy hatyú Egy hatyú a tavon a fényben A fényben egy hatyú a tavon		undorodom a verseimtől uram mint sebeiktől az önkínzó középkori szerzetesek adj nekik nyugtalan örökléteket nekem jó éjszakát ámen
	A tavon egy hatyú a fényben		

Alkalmazva a **Ve/a** kompozíciós elvét a **Ve/b** első sorára, olyan szöveget hozhatunk létre például, amelyhez többféleképpen is interpretálható módon illeszthetjük a „*Nem egészen tiszta*” költészet címet (lásd **Ve/14**):

Ve/14 „Nem egészen tiszta” költészet

„undorodom a verseimtől uram
uram undorodom a verseimtől
a verseimtől uram undorodom
undorodom uram a verseimtől
a verseimtől undorodom uram
uram a verseimtől undorodom

Ve/c *Vas István: Öt látom*

Azt mondta Kosztolányi:
„Naponta három órát
Tölts íróasztalodnál
Négy szemkőzt a papírral.”
„De ha íróasztalom sincs?”
„Ülj le a földre.” „És ha
Nem tudok verset írni?”
„Írj prózát.” „És ha nem megy?”
„Foglalkozz fordítással.”
„S ha nem megy az sem?” „Akkor
Csak gondolkozz a versen.”
Így teszek most ülök csak
Pipázva a verandán
S a szálló pipafüstben
Az őszi nagy esőben
Öt látom Kosztolányit

Ve/d *Szepesi Attila: Mesterségéhez*

Ki próféták és görbehátú mesteremberek utóda vagy, ne add fel éji műhelyed. Bár senki sem figyel rád, a helyed el nem hagyhatod, a virrasztó toronyszobát, hol gyertyafény világít minden málló töredékre. Maradj hű a szavakhoz, hűséges nyájad el ne hagyj, hiába a gépi handabanda oda-künn, közigazdászok és kancsal próféták tülekedése. Maradj az álmok pásztora, próbáld meg-e egyszer egybelátni az időt. Hogy az alkímista elegyíti higannyal ként, hűséges szavaiddá lélekülj. Hallgattad még a régi mestereket, akik a holnapot néven nevezték, s porköpenyükből oly korszerűtlenül botoltak itt, mint éj lidérce. Arcukat s hátuk görbületét nem ismerte senki. De viszanéznek, s a láthatatlanért virrasztanak tovább, és látomásuk megmarad, mint borostyáncsöppbe

Másik példaként tekintünk idézendő szövegeknek a **Ve/c**-vel, **Ve/d**-vel, valamint a **Ve/e**-vel jelzett fizikai megjelenési formával rendelkezőket.

Ve/e *Fábri Péter: Ars poetica doloris*

Míves munka a vers, ritmusa rendtevé,
nyelvek dallamait rendezi értelem,
jaj, mert retteg a szív, lakja a félelem,
s így tán enyhül a szenvedés.

Ezeknek az 'idézendő szövegek'-nek az alapján létrehozhatjuk például a következő 'idéző szöveg'-et (lásd **Ve/15**):

Ve/15 **Mesterségünkhöz**

„Naponta három órát töltök íróasztalodnál
négyesemközt a papírral!
Maradj hű a szavakhoz, hűséges nyájad el ne hagyj, hiába a gépi handabanda oda-
kűnn, közgazdászok és kancsal próféták tülekedése. Maradj az álmok pásztora,
próbáld még egyszer egybelátni az időt.
Mivel munka a vers, ritmusos rendtevé,
nyelvek dallamát rendezi értelem.”

A kreatív gyakorlatok tárgyalásának befejezéséül egyrészt azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy *Beszélgéssorozatunk* e két utolsó fejezetében olyan módon próbáltunk 'egyszerű (tisztá) típusú' gyakorlatokat bemutatni, hogy amennyire ez egyáltalán lehetséges, feladatainkat minden esetben csupán egy-egy szövegalkotó tényezőre vonatkozóan foglalmaztuk meg. (Ez természetesen nem érinti azt az elégszer nem hangsúlyozható ténytet, hogy minden gyakorlat során természetesen nem csak az a szövegalkotó tényező 'érintődik', amire a gyakorlat elsődlegesen irányul, hanem közvetve a többi is!) Nyilvánvaló, hogy megalkothatók 'komplex (tisztá) típusú' gyakorlatok is, amelyekben a feladat szándékoltan két vagy több szövegalkotó tényezőre irányul *egyidejűleg*.

Másrészt – minthogy az előzőekben csaknem kizárólag *kreatív-produktív* gyakorlatokat tárgyaltunk – foglalkozni szeretnénk a következő általános jellegű metodológiai kérdéssel:

4. kérdés: *Mi a kapcsolat a kreatív gyakorlatok 'kreatív-produktív' és 'kaleidoszkopikus' típusú gyakorlatai között?*

P. S. J.: A kreatív-produktív és a kaleidoszkopikus gyakorlat voltaképpen egy és ugyanazon típus két különböző megjelenési formája.

Kaleidoszkopikus gyakorlatok végzése esetén az eredeti szövegeket alakítgatjuk annak vizsgálata érdekében, hogy mi változik e szövegek formai és jelentéstani megformáltságában az alakítgatások következtében, majd az ennek során nyert ismeretekre támaszkodva hajtjuk végre az eredeti szöveg analitikus elemzését.

Kreatív-produktív gyakorlatok végzése esetén, ezzel szemben, előzőleg már átalakított szövegeken végzünk műveleteket annak érdekében, hogy azokból egy számunkra elfogadható szöveget tudjunk létrehozni/kiválasztani, majd az ennek során nyert ismeretekre támaszkodva hajtjuk végre az eredeti szöveg analitikus elemzését.

B. ZS.: A tanítási gyakorlat módszertana szempontjából e két kreatív gyakorlattípus között az az összefüggés, hogy amikor a tanár egy-egy adott szövegre vonatkozó feladatokat készít elő *kreatív-produktív* gyakorlatokhoz, ezeken a szövegeken ő maga *kaleidoszkóp-gyakorlato(ka)t* végz. Ez más szóval a következő lépések végrehajtását jelenti:

1/a) az adott szöveget [a vizsgált szövegalkotó tényező(k)re vonatkozóan] átalakít(gat)ja;

1/b) vizsgálva közben azt, hogy az átalakítgatások következtében létrejövő változások milyen változásokat eredményez(het)nek a vizsgált szöveg (feltételezett) jelentésében;

2/a) az eredeti szöveg ily módon átalakított egy vagy több változatát tekinti ezután *kreatív-produktív* gyakorlatok alapjául szolgáló szövegnek (szövegeknek), hogy a tanulók abból *hozzanak* létre (azokból *válasszanak ki*) számukra elfogadható szövegeket;

2/b) az átalakít(gat)ások közben végzett vizsgálatai alapján tudva, hogy mit várhat el a szóban forgó gyakorlatok elvégzésétől, illetőleg milyen 'jelentésváltozási háttér' előtt beszélheti majd meg a tanulókkal e gyakorlatok eredményeit.

Az előzők során többször is kifejezésre juttattuk azt, hogy míg kreatív-produktív gyakorlatokat elsősorban olyan szövegekkel kapcsolatban célszerű végezteni, amelyeket a tanulók nem ismernek, kaleidoszkópgyakorlatok bármely szöveggel/szövegen elvégezhetőek.

Ehhez is csupán azt teszem hozzá, hogy a tanulók kellő előkészítés után bevonhatók egy – kaleidoszkópgyakorlatokat és kreatív-produktív gyakorlatokat egymással összekapcsoló – 'gyakorlatvezető játék'-ba is, ami még jobban növelheti mind ismereteiket, mind érdeklődésüket. Egy ilyen játék – különösképpen akkor, ha a tanár párhuzamos osztályokban tanít – a következő módon építhető fel:

– a tanár egy kiválasztott szöveggel kapcsolatban egyik osztálya tanulóinak együttműködésével végzi el a fenti 1/a)–2/b) lépésekben leírtakat;

– az így létrehozott átalakított szöveget/szövegeket adja oda párhuzamos osztálya tanulóinak kreatív gyakorlatok elvégzéséhez;

– e gyakorlatok eredményeit azután az előző osztály tanulóival is megbeszéli.

Végezetül arra szeretném újra felhívni a figyelmet, hogy az itt és más publikációinkban bemutatott gyakorlatokat/feladatokat 'receptek'-nek tekinteni nem szabad! A tanár az éppen tárgyalt (irodalmi vagy nyelvtani!!!) tananyaghoz választhat szöveget, és azzal a tananyagnak és a választott szövegnek legjobban megfelelő gyakorlatot végeztesse el. Természetesen célszerű, ha a tanár a gyakorlatok skáláját saját kreativitásának és igényeinek megfelelően maga is bővíti.

Jegyzet

(1) BENKES ZSUZSA–PETŐFI S. JÁNOS: *Szövegtani kaleidoszkóp 2. A szövegmegformáltság elemző megközelítése* (az MKM által engedélyezett oktatási segédlet). Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996, 127–148. old.

(2) PETŐFI S. JÁNOS–BÁCSI JÁNOS–BÉKÉSI IMRE–BENKES ZSUZSA–VASS LÁSZLÓ: *Szövegtan és verselemzés*. PSZM Programiroda, Bp. 1993, 193–201. old.

(3) BENKES ZSUZSA–PETŐFI S. JÁNOS: *Szövegtani kaleidoszkóp 2. A szövegmegformáltság elemző megközelítése* (az MKM által engedélyezett oktatási segédlet). Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996, 154–159. old.

(4) PETŐFI S. JÁNOS–BÁCSI JÁNOS–BÉKÉSI IMRE–BENKES ZSUZSA–VASS LÁSZLÓ: *Szövegtan és verselemzés*. PSZM Programiroda, Bp. 1993, 217–228. old.

(5) BENKES ZSUZSA–PETŐFI S. JÁNOS: *Szövegtani kaleidoszkóp 2. A szövegmegformáltság elemző megközelítése* (az MKM által engedélyezett oktatási segédlet). Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996, 173–182. old.

A *kreatív-produktív szövegmegközelítéshez* általában lásd:

PETŐFI S. JÁNOS–BENKES ZSUZSA: *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben*. OTTÉV, Veszprém 1992

PETŐFI S. JÁNOS–BÁCSI JÁNOS–BÉKÉSI IMRE–BENKES ZSUZSA–VASS LÁSZLÓ: *Szövegtan és verselemzés*. PSZM Programiroda, Bp. 1993.

BENKES ZSUZSA–PETŐFI S. JÁNOS: *A vers és próza kreatív-produktív megközelítéséhez. Alapfeladat-típusok*. OKSZI, Bp. 1993.

PETŐFI S. JÁNOS–BÁCSI JÁNOS–BÉKÉSI IMRE–BENKES ZSUZSA–VASS LÁSZLÓ: *Szövegtan és prózaelemzés*. Trezor Kiadó, Bp. 1994.